

NAČELO „JEDNAKOSTI ORUŽJA“ KROZ PRIZMU PREDMETA ESLjP-A *MURTAZALIJEVA PROTIV RUSIJE* (2018) – NAGRIZAJUĆE ŠIRENJE TESTA SVEUKUPNE PRAVIČNOSTI?

Filip Novaković, mag. iur.¹

Ivana Janko, mag. crim., mag. iur.²

Sažetak: Ovaj članak kritički ispituje primjenu i implikacije načela „jednakosti oružja“ u kontekstu odluke Europskog suda za ljudska prava (ESLjP) u predmetu Murtazaliyeva protiv Rusije (2018). Načelo „jednakosti oružja“ kamen je temeljac prava na pošteno suđenje prema članu 6. Europske konvencije o ljudskim pravima, čime se osigurava da nijedna strana u pravnom postupku nije u znatno nepovoljnijem položaju. Slučaj Murtazaliyeva predstavlja značajan pravosudni zahvat u nijanse ovog načela, posebno u pogledu proceduralne jednakosti između odbrane i tužiteljstva. Ovaj članak raspravlja obrazloženje ESLjP-a u predmetu Murtazaliyev protiv Rusije, a koje potencijalno označava pogrešno proširenje testa sveukupne pravednosti, s dalekosežnim implikacijama za presuđivanje u budućim slučajevima. Analiza je usredotočena na sudsko tumačenje pravičnosti dokazivanja, ravnoteže kontradiktornih mogućnosti i postupovnih jamstava potrebnih za očuvanje integriteta sudskog postupka. Odluka se pomno ispituje zbog pridržavanja utvrđenih presedana i uticaja na sudsku praksu ESLjP-a. Raščlanjivanjem pravnog obrazloženja i primijenjenih standarda, ovaj članak naglašava izazove i potencijalne zamke svojstvene rastućem opsegu „jednakosti oružja“. Nalazi upućuju na to da iako ESLjP ima za cilj poboljšati proceduralnu pravdu, njegov pristup u ovom slučaju može nenamjerno potkopati pravnu ravnotežu koju nastoji zaštititi. Ova kritička procjena zahtijeva ponovnu procjenu kriterija za

¹ Magistar prava, doktorand iz uže krivičnopravne naučne oblasti na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici. Dopusni član Bosansko-hercegovačko-američke akademije umjetnosti i nauka. E-mail: filip.novakovic.acc@gmail.com; ORDIC iD: <https://orcid.org/0000-0001-9979-5824>.

² Magistra kriminalistike i magistra prava. E-mail: ivanaajankoo@gmail.com.

određivanje ukupne pravednosti kako bi se osiguralo da se načelo „jednakosti stranaka“ dosljedno i koherentno primjenjuje, čime se štite temeljna prava sadržana u EKLJP.

Ključne riječi: jednakost oružja, ESLJP, Murtazaliyeva protiv Rusije, član 6. EKLJP, pošteno suđenje, proceduralna pravda, sudska pravičnost.

1. UVOD

Načelo jednakosti stranaka kamen je temeljac procesne pravde, osiguravajući pravičnost i nepristranost u pravnim postupcima, posebno u području krivičnog prava. Središnje mjesto u ovom načelu je ideja da se i tužiteljstvu i odbrani moraju pružiti jednake mogućnosti, resursi i proceduralna jamstva za učinkovito izvođenje dokaza. Koncept „jednakosti oružja“ (engl. *equality of arms*) je duboko ukorijenjen u temeljnim načelima pravičnog postupka i prava na pošteno suđenje, sadržanih u raznim međunarodnim instrumentima za ljudska prava i nacionalnim pravnim sistema širom svijeta.

Jedna značajna sudska prekretnica koja naglašava važnost načela jednakosti stranaka je slučaj *Murtazaliyeva protiv Rusije*. Ovaj slučaj, u kojem je presudio Europski sud za ljudska prava (*European Court of Human Rights*, ESLJP), primjer je kritične uloge ovog načela u zaštiti prava pojedinaca unutar krivičnog pravnog sistema, posebno u kontekstima u kojima neravnoteža moći i asimetrije mogu ugroziti integritet pravnih postupaka.

U ovom radu ćemo se baviti sveobuhvatnim ispitivanjem slučaja *Murtazaliyeva protiv Rusije*, zalazeći u njegovu činjeničnu pozadinu, pravne zamršenosti i šire implikacije na zaštitu postupovnih prava. Naša analiza nastoji razjasniti primjenu i tumačenje načela jednakosti stranaka u specifičnom kontekstu ove značajne presude, rasvjetljavajući njezin značaj u održavanju vladavine prava i osiguravanju procesne pravednosti.

Slučaj *Murtazaliyeva protiv Rusije* okreće se oko navoda o kršenju Europske konvencije o ljudskim pravima (*European Convention on Human Rights*, EKLJP), posebno člana 6. Koji jamči pravo na pravično (pošteno) suđenje, u krivičnom postupku protiv gospođe Zare Khasanovne Murtazaliyevne pred ruskim sudovima. Središnje mjesto u ispitivanju ESLJP-a bilo je poštuje li se načelo jednakosti stranaka tokom sudskog postupka, uzimajući u obzir čimbenike kao što su pristup pravnom zastupanju, mogućnost izvođenja dokaza i saslušanja svjedoka

te jednakost u postupovnim pravima između tužiteljstva i odbrane. Kroz pažljivu analizu ove presude ESLJP-a i njezinih implikacija, ovaj rad ima za cilj razjasniti ključna doktrinarna načela i pravnu praksu u vezi s načelom jednakosti stranaka. Nadalje, nastojimo istražiti šire implikacije slučaja *Murtazaliyeva* za zaštitu postupovnih prava u okviru međunarodnog prava ljudskih prava i domaćih pravnih sistema.

Čineći to, bavimo se doktrinarnim diskursom o načelu jednakosti stranaka, oslanjajući se na pravnu nauku, komparativnu jurisprudenciju i teoriju ljudskih prava kako bismo pružili nijansirano razumijevanje njezinog normativnog značaja i praktične primjene. Štaviše, nastojimo potaknuti kritičko promišljanje o izazovima i složenostima svojstvenim osiguravanju proceduralne pravednosti i jednakosti pred zakonom, osobito u kontekstima obilježenim sistemskim nedostacima i strukturalnim nejednakostima.

Zaključno, ovaj rad ima za cilj doprinijeti tekućem akademskom dijalogu o načelu jednakosti stranaka i njegovoj ulozi u zaštiti prava na pošteno suđenje. Proučavanjem slučaja *Murtazaliyeva protiv Rusije* kroz multidisciplinarnu leću, cilj nam je unaprijediti naše kolektivno razumijevanje temeljnih načela proceduralne pravde i njihovih implikacija na zaštitu ljudskih prava u različitim pravnim kontekstima.

2. KONVENCIJSKI KONCEPT PRAVIČNOG POSTUPKA

Načelo „jednakosti oružja“ ili bolje rečeno načela jednakosti stranaka u postupku nije *explicite* proklamovano Europskom konvencijom, nego se pojavilo u judikaturi Europskog suda za ljudska prava. To nam govori i o ljepoti Konvencije kao živog instrumeta koji se konstanto razvija, ali i o elastičnosti prava na pravično suđenje. Od svog „uvođenja“ u konvencijski život, načelo „jednakosti oružja“ postalo je sastavni dio pravičnog postupka. Ali, na šta se to zapravo odnosi i kako je do proširenja člana 6. Konvencije došlo?

Pravični postupak (engl. *due process, fair trial*) jedan je, možemo slobodno i sa pravom reći, veoma star koncept. Njegovo prvo pimanje, barem u tragovima, možemo pronaći u čuvenom pravnom spomeniku srednjovjekovne Engleske – *Magna Charta Libertatum*, ili Velikoj povelji sloboda. Iako pojam pravičnog suđenja (*fair trial*) nije eksplicitno spomenut u tekstu *Magnae Chartae Libertatum* iz 1215. godine, ovaj

dokument je, među ostalim, sadržavao zahtjev prema kralju u tački 29. da nikome ne uskrati pravo ili pravdu koja mu pripada, te jamstvo da niko neće biti lišen slobode osim na temelju zakonite odluke njemu jednakih (*lawful judgement of his peers*) ili na temelju zakona zemlje (*by the law of the land*) (Ivičević-Karas, 2007: 765; Raosavljević & Novaković, 2024: 14-15). Ovaj je dokument imao veoma veliku važnost zbog uvođenja koncepta vladavine prava (*rule of law*) u englesko pravo. Naime, vladavina prava kao koncept je zahtijevala „procesnu jednakost“ između pojedinaca i države (odnosno, javne ili državne vlasti), a što u svojoj suštini i predstavlja zahtjev za „jednakošću oružja“ između stranaka u postupku. Nadalje se načelo lične slobode afirmiralo kroz Peticiju o pravima (*Petition of Rights*) iz 1628 godine i *Habeas Corpus Act* 1679 godine, kojim je zajamčen nadzor nad svakim aktom izvršne vlasti u procesu oduzimanja lične slobode (Krapac, 1995: 93). Garantirajući ličnu slobodu, *Habeas Corpus Act* je davao i jamstvo da se ista neće oduzeti bez provedenog procesa, jer je sam postupak bio zamišljen kao jamstvo individualnih prava i sloboda.

Vremenom, pravo na postupak je evoluiralo u engleskom pravu i uopće u pravni sistemima koja počivaju na anglo-saksonskoj pravnoj tradiciji i postalo sastavni dio koncepta vladavine prava, pojma poštenog suđenja (*fair trial*), razumijevanog u širem smislu u engleskom pravu, te dio koncepta pravičnog postupka (*due process*) u anglo-američkom pravu.³ Priznavanjem prava okrivljenika na pošteno suđenje, tačnije na pravičan postupak, nastoji se zaštititi određena procesna prava koja su očita u engleskoj i američkoj pravnoj tradiciji. Ipak, zbog zamršene i specifične prirode engleske i američke sudske prakse, postaje praktički neizvedivo razgraničiti i artikulirati sastavnice prava na pravično suđenje ili pravičan postupak isključivo putem apstraktnih pravnih odredbi ili jurisprudencije engleskih i američkih sudova. Pored toga, pravo na određena procesna jamstva odnose se na strogo „procesnu zaštitu“, u smislu da pojedinac mora biti u mogućnosti tokom trajanja postupka imati uticaja na njegov ishod (Focarelli, 2001: 170). Ispostavit će se da je ova koncepcija pravičnog postupka imala velikog uticaja na judikaturu ESLJP-a.

³ Pravičan postupak (*due process*) u Sjedinjenim Američkim Državama danas je zajamčeno dvama amandmanima na Ustav SAD – Amandman V i Amandman XIV.

Ako pogledamo nasljeđe anglo-saksonske, odnosno anglo-američke pravne tradicije, da se primjetiti da su pisci Europske konvencije njime bili nadahnuti prilikom satavljanja specifičnih garancija člana 6. Konvencije. Zašto li je to bilo tako? Kao jedan od potencijalnih odgovora može biti činjenica da je u pravnim porecima euro-kontinentalne pravne tradicije, od konstitucionalizacije ljudskih i građanskih prava i sloboda, potencirano načelo legaliteta, odnosno zakonitosti, više nego pravičnost (*equity*),⁴ što je više karakteristika anglo-saksonske pravne tradicije. Iako se pravičnost nazire u francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (proklamujući da su „svi ljudi rođeni jednaki“ i da se „svaki čovjek smatra nevinim dok ne bude proglašen krivim“), ipak moramo zaključiti da je pravni standard pravičnog postupka iz anglo-saksonskog prava nadahnuo autore Europske konvencije, a vrlo vjerovatno i suce Europskog suda za ljudska prava prilikom odlučivanja u predmetima.

Gore navedenom u prilog idu sljedeća dva argumenta:

(1) Kada raspravljamo o konceptu pravičnosti kako ga u sudskoj praksi koristi Eurpski sud za ljudska prava, važno je napomenuti da ne postoji strogo definirano pravno razgraničenje za to. Pravičnost, u ovom kontekstu, predstavlja nedostižan pravni standard koji nije uredno usklađen sa specifičnim sadržajem definiranih pravnih normi. Posljedično, tumačenje pravednosti ostaje fluidno i zahtijeva određivanje od slučaja do slučaja (*case-by-case*). To sucu daje kreativnu ulogu u primjeni takvih pravnih standarda. Slično tome, ne postoji „apstraktna i opća definicija prava na pravičan postupak“, nego se isti sastoji od skupa preduslova iz kojih je ekstrapoliran i artikuliran (Ruiz Fabri, 1999: 58). Operativni okvir Europske komisije za ljudska prava i sudska praksa Europskog suda za ljudska prava igraju ključnu ulogu u razgraničenju i tumačenju konvencijskog koncepta pravičnosti. Očito je da ovaj sistem ima zapanjujuću sličnost sa sistemom precedentnog prava koji je ukorijenjen u engleskom pravu i općenito u pravnim sistemima ukorijenjenim u anglo-saksonskoj pravnoj tradiciji. Unatoč tome, bitno je prepoznati da se sistem sudskih presedana razlikuje od temeljnih načela nacionalnih pravnih poredaka povezanih s rimsko-germanskom pravnom tradicijom;

i

⁴ Za primjenu pravičnosti u sudskim i drugim postupcima: Marković, 1996: 100-106.

(2) Prikladno je naglasiti da temeljna načela koja podupiru pravo na pošteno suđenje, kako je ugrađeno u sudsku praksu Europskog suda za ljudska prava, uključuju koncepte kao što su načelo kontradiktornosti (*audiatur et altera pars* ili *audi alteram partem*) i načelo jednakosti stranaka (Rzepka, 2000: 283-284; Đurđić, 2015: 82). Ova načela, inicijalno institucionalizirana u engleskom pravu, a kasnije usvojena u pravni okvir Sjedinjenih Američkih Država, čine sastavne komponente jamstava poštenog suđenja. Posljedično, logično slijedi da su se tvorcii Europske konvencije, u izradi odredbi koje se odnose na jamstva poštenog suđenja, nadahnuli modelom engleskog prava, koje je zapravo postalo „izvor prava“. Štaviše, materijalna koncepcija definiranja pravosudnih tijela, kako je potvrđena u sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava, također nalazi svoje porijeklo u engleskom pravu. Slično tome, procjena nezavisnosti i nepristrasnosti pravosuđa, prema poznatoj maksimi „pravda ne samo da mora biti izvršena, mora se također vidjeti da je izvršena“ (*justice must not only be done, it must also be seen to be done*), može se pratiti unatrag do engleske pravne tradicije (Ivičević-Karas, 2007: 769)

Bez obzira na to što je osnovno nadahnuće za koncept pravičnog postupka u Europskoj konvenciji (ali i u kasnijoj judikaturi ESLjP-a) bilo englesko pravo, treba naglasiti da konvencijski pojam pravičnog postupka crpi nadahnuće i iz drugih izvora (Galligan, 1996: 218-221). U suprotnom, ESLjP ne bi mogao da u svojoj praksi primijeni koncepte koji se nalaze u nacionalnih zakonodavstvima europskih država. Tako ESLjP primjenjuje metod autonomnog tumačenja pravnih pojmova i standarda ponajprije zato da bi se omogućio razvoj prava pojedinaca ograničavanjem državnih prerogativa, ali i zato da bi se osigurala jedinstvena primjena tih pravnih pojmova i standarda u ponekad vrlo različitim nacionalnim pravnim porecima (Ivičević-Karas, 2007: 770). ESLjP primjenom autonomnog tumačenja može, u zavisnosti od društvene zbilje, ali i svih okolnosti konkretnog slučaja, proširivati (ili sužavati) garancije predviđene Europskom konvencijom. Međutim, primjena autonomnog tumačenja, koji omogućava upravo tu elastičnog konvencijskih prava i sloboda, ne ostaje bez izazova. Ti izazovi se odnose na (nekad veoma) velike razlike koje postoje u nacionalnim pravnim okvirima članova europske porodice prava. Zbog toga, ESLjP pokušava postići univerzalizam određenih elemenata pravičnog postupka i na taj

način ustanoviti standarde prihvatljive i primjenjive na sva nacionalna prava. Jedno od tih univerzalnih standarda jeste upravo jednakost procesnih stranaka, odnosno načelo „jednakosti oružja“.

3. NAČELO RAVNOPRAVNOSTI (JEDNAKOSTI) PROCESNIH STRANAKA U EKLJP

Unutar jurisprudencije Europskog suda za ljudska prava, načelo jednakosti stranaka, označeno kao bitna komponenta pravičnih proceduralnih standarda, nalazi svoje korijene u anglosaksonskoj pravnoj tradiciji (Silver, 1990: 1010). Ovo načelo, odražavajući širi okvir poštenog i pravičnog postupka, i u svojoj suštini karakterizira „sportsku teorije pravde“ sadržanu u akuzatorskom procesnom modelu (Ivičević-Karas, 2007: 771). Ovaj model pretpostavlja da se sporovni rješavaju uz osiguravanje striktno ravnopravnosti između suprotstavljenih strana. Središnje mjesto u ovoj koncepciji je ideja da se traženje istine unutar krivičnog postupka najbolje olakšava kontradiktornim sporom između uključenih strana (Corker & Young, 2000: 119). Takav je pristup u oštroj suprotnosti sa postupovnim normama koje prevladavaju u rimsko-germanskim pravnim tradicijama, gdje se kontradiktorni model obično ne koristi.

Prije nego što se uđe u značenje načela jednakosti stranaka kako je razjašnjeno u sudskoj praksi ESLJP-a, nužno je priznati temeljne razlike između postupovnih okvira pravnih sistema koji pripadaju anglosaksonskoj i rimsko-germanskoj (euro-kontinentalnoj) tradiciji. Naime, ključna razlika leži u tumačenju pojma „postupak“ ili „proces“ unutar ovih pravnih paradigmi. U rimsko-germanskim pravnim sistemima, kao što je francusko pravo, pojam „proces“ (*procès*) označava spor iznesen pred sud ili neriješeni sukob koji je predstavljen sudskom tijelu. Nasuprot tome, u anglosaksonskoj pravnoj tradiciji, „proces“ ili „suđenje“ (*trial*) obuhvata ispitivanje i presuđivanje o pravnim ili činjeničnim pitanjima od strane suda. Ovdje suđenje predstavlja samo jedan aspekt proceduralnog kontinuuma, s mnogim sporovima koji se rješavaju prije njegovog pokretanja, često putem sporazuma o nagodbi (Girard, 2003: 53-54).

Nadalje, suvremeni krivični postupci i dalje nose pečat povijesnih oblika krivičnog postupka, posebice akuzatornog i inkvizitornog modela.

Ukorigenjen u anglosaksonskoj pravnoj tradiciji, akuzatorski model predviđa javnu, usmenu i kontradiktornu razmjenu između stranaka pred nepristranim sudom čiji je zadatak isključivo presuđivanje i rješavanje sukoba. Implicitno u ovom okviru je načelo „vladavine prava“ (*rule of law*), koje zahtijeva procesnu jednakost između pojedinaca i državnih tijela (Danet, 2004: 35; Zupančić, 1995: 272). Posljedično, stranke sudjeluju u kontradiktornom krivičnom postupku na ravnopravnoj osnovi, slično građanskom postupku, odražavajući tako posebno obilježje anglosaksonskog pravnog naslijeđa (Stefani, Levasseur & Bouloc, 2004: 47). Nasuprot tome, krivičnoprocesni okvir koji prevladava u kontinentalnim pravnim sistemima, posebno u okvirima rimsko-germanske pravne tradicije, utemeljen je na imperativu poštovanja vladavine prava, prvenstveno kroz poštovanje načela zakonitosti (Zupančić, 1995: 272). Ovi sistemi krivičnog postupka nasljeđuju određene elemente iz inkvizitornog modela, dok također integriraju značajke akuzatorskog modela, što dovodi do onoga što se naziva postupkom mješovitog tipa. Ovaj hibridni pristup u osnovi je kontradiktoran, osobito tokom glavnog pretresa. Međutim, prije glavnog pretresa ostaje mogućnost pozivanja na procesnu tajnost, čime se okrivljeniku ograničava pristup materijalima predmeta i sudjelovanje u postupku (Krapac, 2003: 17-19). Štaviše, tužitelj u ovakvim procesnim modelima, koji predstavlja tijelo prisile države, posjeduje niz ovlasti koje nisu proširene na okrivljenika. Posljedično, krivični postupak značajno odstupa od parničnog postupka, budući da ne osigurava pravi paritet oružja između suprotstavljenih strana (Damaška, 1997: 383).

Unatoč početnim pojavama koje upućuju na nepomirljive razlike između pravnih sistema anglosaksonske i europsko-kontinentalne pravne tradicije, takve pretpostavke same po sebi nisu tačne. Povijesni oblici krivičnog postupka više ne opstaju u svojim izvornim, nepromijenjenim stanjima, jer se granice između pravnih tradicija postupno smanjuju. Posljedično, krivični postupci u različitim jurisdikcijama sve više pokazuju sličnosti, što ukazuje na približavanje praksi. U okviru ili konceptu pravičnog postupka, naglasak je stavljen na načelo jednakosti stranaka, temeljni aspekt kontradiktornog krivičnog pravosuđa, osnažen pravima optuženih na odbranu. Ova konvergencija naglašava valjanost

tvrdnje da Europski sud za ljudska prava crpi inspiraciju iz anglosaksonske pravne tradicije u svojoj razradi prava na pravičan postupak i načela jednakosti stranaka (Ivičević-Karas, 2007: 773-776).

Načelo jednakosti stranaka uspostavljeno je i afirmirano unutar jurisprudencije ESLJP-a kao temeljni element prava na pravičan postupak. Iako nije eksplicitno artikulirano u tekstu Europske konvencije, smatra se jednim od implicitnih načela izvedenih iz člana 6. Konvencije (Pavišić, 2006: 101). Trenutačno je njegova precizna definicija nedostižna, budući da se primarno odnosi na pojam kvalifikacije ili pravnog zastupanja (Ivičević-Karas, 2007: 776). Međutim, njegova pojava kao sredstva za osiguranje pravednosti, isprva evidentirana u mišljenjima Europske komisije za ljudska prava u građanskim i krivičnim predmetima iz 1959. godine (*Szwabowicz protiv Švedske*), odnosno 1962. godine (*Ofner i Hopfinger protiv Austrije*), a kasnije u ključnim odlukama ESLJP-a u slučajevima kao što su kao što su *Neumeister protiv Austrije* (1963) i *Delcourt protiv Belgije* (1970), učvrstio je svoj status autonomnog izraza poštenog postupka unutar sudske prakse suda (Ivičević-Karas, 2007: 777; Ergec, 2004: 190). Od tada je nedvojbeno utvrđeno da procesna pravičnost podrazumijeva poštovanje načela jednakosti stranaka, uz načela kontradiktornosti. Prema utvrđenoj praksi, ovo načelo nalaže da se svakoj stranci mora pružiti razumna prilika da iznese svoj slučaj sudu pod uslovima koji je neopravdano ograničavaju u usporedbi sa suprotnom stranom (Đurđić, 2015: 83). Ova je definicija dosljedno podržana u brojnim odlukama ESLJP-a, u građanskim i krivičnim predmetima (Ivičević-Karas, 2007: 778). Osobito u krivičnom postupku, pravičnost je ugrožena ako je okrivljenik neopravdano u nepovoljnijem položaju u odnosu na tužitelja (Surrel, 2003: 300).

Načelo jednakosti stranaka u osnovi podrazumijeva odsustvo različitog postupanja između stranaka, čime se osigurava da niti jedna stranka nije u neopravdano nepovoljnom položaju u ostvarivanju svojih osnovnih procesnih prava. Obuhvaća ne samo posebna prava stranaka, već i njihovu slobodu od bilo kakvih ograničenja postupovnih prava koja mogu nepravedno narušiti ravnotežu u postupk (Rzepka, 2000: 111). Dok se njegovo tumačenje razvija tijekom vremena, posebice kroz primjenu metode evolutivnog tumačenja pravnih pojmova i standarda, načelo jednakosti stranaka ostaje stalni i uvjerljivo najznačajniji kriterij „pravičnog postupka“ (Đurđić, 2014: 444-445). Nacionalni sudovi često

se pozivaju na ovo načelo u kombinaciji s načelima poštenog postupka (Favreau, 2001: 10).

4. PREDMET ESLjP-A MURTAZALIJEVA PROTIV RUSIJE (2018)

Dana 18. decembra 2018. godine, Veliko vijeće ESLjP-a donijelo je presudu u predmetu *Murtazaliyeva protiv Rusije*. Ovom presudom, koja se odnosila na osudu Čečenke po optužbama za terorističke aktivnosti, zaključeno je da nije bilo povrede prava na pošteno suđenje. Ključni aspekt ove presude vrti se oko tvrdnje podnositeljice predstavke da je odbijanje nacionalnog pravosuđa da pozove dva svjedoka odbrane u suprotnosti s članom 6(1) i članom 6(3)/d. EKLjP. S obzirom na početno stanje relevantne sudske prakse koja potječe iz Strasbourga, ovaj je slučaj predstavljao povoljnu priliku za ESLjP da razjasni standarde ugrađene u Europsku konvenciju. Nažalost, u svom pojašnjenju, Veliko vijeće je dodatno proširilo djelokrug procjene „ukupne pravednosti postupka“ (*overall fairness of the proceedings*) navedene u članu 6(1) Konvencije. Posljedično, ova metrika sada predstavlja krajnje mjerilo u ovom području.

U januaru 2005. godine podnositeljica predstavke dobila je kaznu zatvora u trajanju od devet godina zbog optužbi povezanih s terorističkim aktivnostima. Vrhovni sud Ruske Federacije potvrdio je osudu u martu 2005. godine, iako je kaznu smanjio na osam i pol godina. Podnositeljica predstavke je, međutim, iznijela svoj slučaj u Strasbourg, tvrdeći višestruka kršenja njezina prava na pošteno suđenje, s posebnim naglaskom na nepozivanje dvaju svjedoka prisutnih tokom policijske pretrage njezine torbice. Ova pretraga dovela je do otkrića dva paketa za koja je identificirano da sadrže eksploziv, a za koje je podnositeljica predstavke tvrdila da su potajno stavljeni u njezin posjed prije pretrage.

ESLjP smatrao je imperativnim izložiti svoje standarde u vezi s pravom na ispitivanje svjedoka u ime odbrane, što je aspekt sudske prakse koji je doživio ograničenu evoluciju od presedana u predmetu *Perna protiv Italije* iz 2003. godine. Nakon ispitivanja kasnijih predmeta koji su se temeljili na *Perni*, ESLjP je formulirao tripartitni okvir za ocjenjivanje (što je formulisano u § 158):

- (1) Je li zahtjev za ispitivanjem svjedoka bio dovoljno obrazložen i relevantan za navode?
- (2) Jesu li domaći sudovi procijenili relevantnost svjedočenja i dali odgovarajuće obrazloženje za svoju odluku da ga ne priznaju?
- (3) Je li odbijanje domaćih sudova da prihvate svjedočenje potkopalo ukupnu poštenost postupka?

Što se tiče prvog kriterija, ESLjP u predmetu *Perna* stavio je na podnositelja predstavke da opravda nužnost svjedočenja svjedoka za utvrđivanje istine (§ 29). Međutim, u kontekstu slučaja *Murtazaliyeva*, ESLjP je proširio opseg prerogativa odbrane, proširivši ga ne samo na svjedoke koji izravno utiču na ishode suđenja, već i na one od kojih se očekuje da ojačaju poziciju odbrane (§ 160).

Što se tiče drugog elementa, ESLjP je naložio domaćim sudovima da razmotre relevantnost traženog svjedočenja i daju uvjerljiva obrazloženja za svoje odluke (§ 162). Iako je priznao primarnu ulogu nacionalnog zakonodavstva u reguliranju prihvatljivosti dokaza, ESLjP je naglasio nužnost da domaći sudovi pomno ispituju podneske odbrane, usklađujući svoje obrazloženje sa snagom argumenata odbrane (§ 163-166). Konačno, ESLjP je podržao korištenje „ukupne pravičnosti postupka“ kao konačnog kriterija za ocjenu ispravnosti suđenja. Ova je mjera imala za cilj spriječiti neopravdanu krutost u primjeni tripartitnog testa, prepoznajući iznimne okolnosti u kojima bi se razmatranja pravednosti mogla razlikovati od standardnih procjena (§ 168).

Primjenjujući ova načela na predmetni slučaj, ESLjP je utvrdio da opravdanje odbrane za pozivanje svjedoka nije dovoljno konkretno i dublje. Štaviše, obrazloženje Vrhovnog suda Ruske Federacije za nepozivanje svjedoka smatralo se prihvatljivim, s obzirom na vlastitu tvrdnju podnositelja zahtjeva o podrijetlu eksploziva. U konačnici, ESLjP je utvrdio da odbijanje pozivanja svjedoka nije ugrozilo sveukupnu pravičnost postupka, pozivajući se na učinkovitu (djelotvornu) odbranu podnositeljice predstavke, priliku da ospori dokaze optužbe i značajan broj dokaza koji podupiru osuđujuću presudu. Slijedom toga, ESLjP je zaključio da nije došlo do povrede prava podnositeljice predstavke prema članu 6(1) i članu 6(3)d. Europske konvencije o ljudskim pravima.

Presuda u predmetu *Murtazaliyeva* našla se na meti mnogih kritika. Primarni sporni aspekt navedene presude odnosi se na kontinuirano nametanje znatnog tereta optuženom da opravda nužnost svjedočenja

svjedoka, što predstavlja prvi dio tripartitnog testa. Iako se čini da je ESLjP naizgled smanjio ovaj teret u usporedbi s presedanom iznesenim u predmetu *Perna*, praktična provedba novog standarda otkriva veoma težak teret, posebno u vezi sa zahtjevom da se razjasni kako se od iskaza svjedoka „razumno može očekivati da ojača predmet odbrane“.

U svom izdvojenom mišljenju, Pinto de Albuquerque karakterizira ovu prilagodbu kao da se u početku činila blažom i popustljivom, ali žali zbog neliberalne primjene od strane većine. Nadalje, Bošnjak, u svom djelomično izdvojenom mišljenju, izražava bojazan u pogledu potencijalnih opasnosti koje proizlaze iz pretjerano restriktivne primjene prvog elementa. On upozorava protiv preventivnih spekulacija o potencijalnom uticaju svjedočenja svjedoka na sudsku procjenu relevantnih činjenica, naglašavajući inherentnu nepredvidivost svjedočenja svjedoka i njegovih razgranata. Štaviše, Bošnjak izražava zabrinutost u vezi s neskladom između tereta koji je stavljen na optuženika i načela kojim se odbrani daje značajna autonomija u određivanju njezinih strategija, uključujući odabir i iznošenje činjeničnih argumenata. Zalaže se za liberalnije tumačenje prvog dijela, koje odbrani daje veću slobodu u ispunjavanju njezinih procesnih obveza. U biti, kritika koju su iznijeli Pinto de Albuquerque i Bošnjak naglašava nesklad između navodnog ublažavanja tereta optuženika i njegove stroge praktične provedbe, zalažući se na taj način za blažu primjenu prvog elementa kako bi se bolje uskladila s načelima procesne pravednosti i autonomije odbrane.

Ono što još više zabrinjava u okviru šire sudske prakse iz člana 6. Konvencije je stalno oslanjanje ESLjP na test „ukupne pravičnosti postupka“ kao konačnog standarda za ocjenu primjerenosti suđenja. ESLjP sve više izbjegava postavljanje „jasnih granica“ (*bright line*) u pogledu prava na odbranu, odlučujući se umjesto toga za prilagodljivu prirodu ocjene „ukupne pravičnosti“. Ilustrativno, u predmetu *Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2011), ESLjP je odstupio od krutih razgraničenja „jedinog ili odlučujućeg pravila“ (*sole or decisive rule*) u vezi s prihvatljivošću dokaza „iz druge ruke“ (*hearsay*). Umjesto da kategorički zabrani osude koje se temelje isključivo ili presudno na izjavama odsutnih svjedoka, ESLjP je uveo pojam „dovoljnih faktora protuteže“ (*sufficient counterbalancing factors*) koji mogu osigurati ukupnu pravičnost postupka.

Slično tome, u predmetu *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2016), ESLJP je proširio ovaj pristup na pravilo iz *Salduza protiv Turske*. Prvobitno uspostavljeno u predmetu *Salduz protiv Turske* (2008), ovo pravilo propisuje da pristup pravnom savjetniku uopšteno treba započeti od početnog policijskog ispitivanja, osim ako uvjerljivi razlozi opravdavaju ograničenje. Međutim, u predmetu *Ibrahim i drugi*, ESLJP je odstupio od zahtjeva „uvjerljivih razloga“ (*compelling reasons*) za ograničavanje pravnog savjeta, tvrdeći da nepostojanje istih ne znači automatski kršenje člana 6. Europske konvencije. Umjesto toga, ESLJP je naložio procjenu uticaja ograničenja na ukupnu pravednost postupka, naglašavajući potrebu za cjelovitom procjenom.

Daljnje šireći ovaj okvir, u predmetu *Beuze protiv Belgije* (2018), ESLJP je proširio svoju primjenu kako bi obuhvatio ne samo slučajeve slične predmetu *Ibrahim i drugi*, koji se tiču individualiziranih odluka o ograničavanju pristupa pravnom zastupanju, već i slučajeve koji uključuju sustavna ograničenja koja proizlaze iz zakonodavnih odredbe. U biti, ovi razvoji događaja naglašavaju pristup ESLJP-a koji se razvija prema očuvanju postupovne pravednosti, kojeg karakterizira odstupanje od krutih standarda prema kontekstualiziranoj procjeni primjerenosti suđenja koja se temelji na sveobuhvatnom kriteriju „ukupne pravičnosti“.

Test „ukupne pravičnosti“ problematičan je iz više razloga. Prvo, kao što je Pinto de Albuquerque smatrao u svom izdvojenom mišljenju, ono je „inherentno subjektivno i stoga izuzetno podatno“. U nedostatku mjerila kojim bi se utvrdilo je li postupak bio „ukupno pošten“, određivanje ovog pitanja riskira da se uruši u standard „znam kad vidim“ (*I know it when I see it*). Poštovanje temeljnih postupovnih prava ne bi se trebalo ocjenjivati sudskim osjećajem. Povezani rizik, na koji je ukazao Bošnjak u svom djelomičnom izdvojenom mišljenju, leži u činjenici da bi određivanje pravičnosti postupka moglo biti uprljano načinom na koji suci ocjenjuju pravičnost ishoda. S tim u vezi, Bošnjak je smatrao neprimjerenim da većina uzima u obzir jesu li raspoloživi dokazi dostatni za osudu podnositelja ili podnositeljice predstave. Prema mišljenju Pinta de Albuquerquea, „postupak nije pošten jer su krivi osuđeni ili nevinu oslobođeni“. To nije jednostavno, kako tvrdi Pinto de Albuquerque, jer „ne postoji način da se pravno utvrdi jesu li krivci bili krivi osim samog postupka“. Pravilan postupak bi se radije trebao smatrati vrijednošću samom po sebi – ne samo za nevine nego i za krive – te bi se s njim trebalo

postupati u skladu s tim, bez obzira na to u kojoj mjeri doprinosi tačnijem utvrđivanju pravne istine u poseban slučaj.

Nadalje, test „ukupne pravičnosti“ stvara dvosmislenost, što rezultira nedostatkom smjernica za domaće sudove. Dok je ESLJP iznio određene kriterije u predmetu *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* kako bi razgraničio primjenu ovog testa, ti su kriteriji toliko široki da, kako je primijetio Pinto de Albuquerque, nalikuju „karti veličine teritorija: naizgled tačan, ali u stvarnosti beskoristan u smislu pružanja bilo kakvih smjernica“. Posljedično, retrospektivna procjena predmeta od strane ESLJP-a postaje složena, jer utvrđivanje može li se smanjenje zaštitnih mjera u jednoj fazi postupka nadoknaditi pravilnim vođenjem kasnijih faza u biti podrazumijeva usporedbu različitih elemenata. Ova teškoća dodatno je složena za domaće vlasti i sudove, kako je razjasnio Pinto de Albuquerque. S obzirom na sekvencijalnu prirodu pravnih postupaka, domaćim subjektima nedostaje predviđanja u vezi s napredovanjem predmeta, budući da različita tijela imaju različite odgovornosti u različitim situacijama. Kao takva, nesigurnost svojstvena testu „ukupne pravičnosti“ pogoršava izazove s kojima se domaća tijela suočavaju u rješavanju proceduralnih složenosti.

Treće, test „ukupne pravičnosti“ ne pruža značajne zaštitne mjere. Postupovno jamstvo, kao što je pravo na ispitivanje svjedoka, nije učinkovito (djelotvorno) ako se njegova nužnost može uočiti samo retroaktivno. Čak i ako bi se proceduralni nedostaci hipotetski mogli nadoknaditi pravilnim provođenjem drugih aspekata postupka, oslanjanje isključivo na naknadni uvid u određivanju usklađenosti potkopava učinkovitost (djelotvornost) takvih zaštitnih mjera. Povjeravanje domaćim tijelima zadaće ocjenjivanja postupovne pravednosti od slučaja do slučaja predstavlja inherentne rizike jer ne postoji jamstvo dosljednih ili točnih procjena.

Umjesto usvajanja *ad hoc* pristupa procjeni vrijednosti postupovnih jamstava, imperativ je prepoznati njihovu inherentnu funkciju: pružiti strukturnu zaštitu od postupovnih nejednakosti. Korištenje ovih zaštitnih mjera kao „tupog i neselektivnog instrumenta“ (*a blunt and indiscriminate instrument*), kako je artikulirano u predmetu *Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (§ 146), služi kao snažan poticaj domaćim tijelima da posvete dužnu pažnju proceduralnom integritetu.

Naglašavanjem strukturne važnosti ovih zaštitnih mjera, njihova dosljedna primjena služi kao sredstvo odvratanja od nepravdanih kaznenih presuda, čime se jača strukturni integritet pravnih sistema.

Je li pretjerano formalno očekivati od domaćih sudova da se dosljedno pridržavaju prakse ispitivanja svjedoka na suđenju osim ako nisu pruženi uvjerljivi razlozi za odbijanje dovoljno obrazloženog i relevantnog zahtjeva u tom pogledu? Ovo pitanje zaslužuje razmišljanje, posebno u svjetlu upozorenja iznesenog u izdvojenom mišljenju Sajó i Karakaša u presudi *Al-Khawaja i Tahery*.

U svom neslaganju, Sajó i Karakaš naglasili su sveprisutni utjecaj populizma, agencija za provođenje zakona i organa gonjenja, koji često vrše pritisak na sudove diljem svijeta da zanemaruju temeljne zaštitne mjere krivičnog postupka. Dok neki zahtjevi mogu proizaći iz legitimnih praktičnih ograničenja, takve nužde ne bi trebale opravdati eroziju prava optuženih pojedinaca, koja su prijeko potrebna za osiguranje pravednog suđenja i pravednog provođenja pravde. Nažalost, sedam godina nakon presude u predmetima *Al-Khawaja i Tahery*, presuda Velikog vijeća u predmetu *Murtazaliyeva* predstavlja još jedan primjer onoga što Pinto de Albuquerque sada osuđuje kao „nagrizajuće širenje sveukupnog testa pravednosti“ (*the corrosive expansion of the overall fairness test*). Pod krinkom ispitivanja sveukupne pravednosti postupka, ESLJP riskira razvodnjavanje suštine prava na odbranu izričito navedenih u članku 6(3) Europske konvencije o ljudskim pravima.

5. ZAKLJUČAK

Slučaj *Murtazaliyeva protiv Rusije* služi kao odgovarajuća leća kroz koju se ispituje načelo jednakosti stranaka u području prava ljudskih prava. Analiza presude Europskog suda za ljudska prava u ovom predmetu otkriva nijansirane složenosti oko procesne pravednosti i zaštite prava optuženog. Načelo jednakosti stranaka, kako je sadržano u članu 6. Europske konvencije o ljudskim pravima, naglašava imperativ osiguranja uravnoteženog i pravednog pravnog procesa u kojem i tužiteljstvo i odbrana posjeduju odgovarajuće resurse i mogućnosti za iznošenje svojih slučajeva.

Međutim, primjena testa „ukupne pravičnosti“, kao što je pokazano u predmetu *Murtazaliyeva*, izaziva značajnu zabrinutost u pogledu

učinkovitosti (djelotvornosti) postupovnih jamstava i potencijalne erozije prava optuženih. Dok usvajanje fleksibilnog pristupa od strane ESLJP-a može prividno imati za cilj prilagođavanje različitih pravnih konteksta i osiguranje holističkih procjena primjerenosti suđenja, ono također unosi dvosmislenost i subjektivnost u ocjenu postupovne pravednosti. Štaviše, teret koji je stavljen na optužene da opravdaju nužnost postupovnih jamstava, zajedno s nedostatkom konkretnih smjernica za domaće sudove, riskira potkopavanje strukturalnog integriteta sudskog postupka. Nadalje, nevoljkost da se uspostave jasne granice u pogledu prava na obranu, što dokazuje sve veća primjena testa „ukupne pravičnosti“, predstavlja izazove u održavanju načela jednakosti stranaka. Pretjerano oslanjanje na subjektivne procjene i retrospektivne ocjene potkopava učinkovitost postupovnih jamstava i može pogoršati razlike u pravnim ishodima.

LITERATURA

1. Corker, D. & Young, D. (2000). *Abuse of Process and Fairness in Criminal Proceedings*. London – Edinburgh – Dublin: Butterworths.
2. Damaška, M. (1997). „O miješanju inkvizitornih i akuzatornih procesnih formi“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 4(2)/1997: 381-394.
3. Danet, J. (2004). *Défendre Pour une défense pénale critique*. Dalloz: Paris.
4. Đurđić, V. (2014). Novi krivični postupak Srbije – novi razlozi za usklađivanje sa evropskim pravnim standardima. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 68/2014: 443-458.
5. Đurđić, V. (2015). Perspektiva novog modela krivičnog postupka Srbije. *NBP. Nauka, bezbednost, policija*, 20(2)/2015: 71-95.
6. Ergec, R. (2004). *Protection européenne et internationale des droits de l'homme*. Bruxelles: Bruylant.
7. Favreau, B. (2001). Aux sources du procès équitable une certaine idée de la qualité de la justice, u: *Le procès équitable et la protection juridictionnelle du citoyen, Actes du Colloque organisé à Bordeaux les 29 et 30 septembre 2000 par l'Institut des droits de*

l'homme des avocats européens et l'Institut des droits de l'homme du Barreau de Bordeaux. Bruxelles: Bruylant.

8. Focarelli, C. (2001). *Equo processo e Convenzione europea dei diritti dell'uomo: contributo alla determinazione dell'ambito di applicazione dell'art. 6 della Convenzione*. Padova: Casa editrice dott. Antonio Milani.
9. Galligan, D. J. (1996). *Due Process and Fair Procedures, A Study of Administrative Procedures*. Oxford: Clarendon Press.
10. Girard, C. (2003). Le procès équitable dans l'espace normatif anglo-saxon: l'éclairage du droit public anglais, u: *Procès équitable et enchevêtrement des espaces normatifs, Travaux de l'atelier de droit international de l'UMR de droit comparé de Paris* (sous la direction de Ruiz Fabri, H.). Paris: Société de législation comparée.
11. Ivičević-Karas, E. (2007). „Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 57(4-5)/2007: 761-788.
12. Krapac, D. (1995). *Engleski kazneni postupak*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
13. Krapac, D. (2003). *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga, Institucije*. Zagreb: Narodne novine.
14. Marković, B. S. (1996). Suđenje po pravičnosti u opštem i u arbitražnom pravu. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 44(2-3)/1996: 100-106.
15. Pavišić, B. (2006). *Kazneno pravo Vijeća Europe, Izvori, komentari, praksa*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
16. Raosavljević, P. & Novaković, F. (2024). *Evropski sistem zaštite ljudskih prava*. Banja Luka: Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka.
17. Ruiz Fabri, H. (1999). Égalité des armes et procès équitable dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, u: *Égalité et équité: Antagonisme ou complémentarité*. Paris: Economica.
18. Rzepka, D. (2000). *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

19. Silver, J. S. (1990). Equality of Arms and the Adversarial Process: A New Constitutional Right. *Wisconsin Law Review*, 4/1990: 1007-1042.
20. Stefani, G., Levasseur, G. & Bouloc, B. (2004). *Procédure pénale*. Dalloz: Paris.
21. Surrel, H. (2003). L'égalité des armes, u: Sudre, F. & Picheral, C. (ur.) *La diffusion du modèle européen du procès équitable*. Paris: Institut de droit européen des droits de l'homme.
22. Zupančić, B. M. (1995). „Kazneni postupak i njegove funkcije u državi izvornog liberalizma“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 2(2)/1995: 253-277.
23. *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, nos. 26766/05 and 22228/06, ECtHR 2011.
24. *Beuze v. Belgium* [GC], no. 71409/10, ECtHR 2018.
25. *Delcour v. Belgium*, no. 2689/65, ECtHr 1970.
26. *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, ECtHR 2016.
27. *Murtazaliyeva v. Russia* [GC], no. 36658/05, ECtHR 2018.
28. *Neumeister v. Austria*, no. 1936/63, ECtHR 1966.
29. *Ofner and Hopfinger v. Austria*, no. 524/59 617/59, ECtHR 1963.
30. *Perna v. Italy* [GC], no. 48898/99, ECtHR 2003.
31. *Salduz v. Turkey*, no. 36391/02, ECtHR 2008.
32. *Szwabowicz v. Sweden*, no. 434/58, EComHR 1959.

Rad zaprimljen: 11.10.2025.

Rad odobren: 03.03.2026.